

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญของปัญหา

คำว่าศิลปะเป็นคำภาษาสันสกฤต ตรงกับภาษาบาลีว่า สิปป แปลว่า มีฝีมือยอดเยี่ยม ซึ่งตรงกับภาษาลาตินว่า ars แปลว่า มีฝีมือยอดเยี่ยมเช่นกัน

ในทางสุนทรียศาสตร์ศิลปะหมายถึง สิ่งใดก็ตามที่ปรากฏภาวะของความงามออกมา ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา ในความหมายที่กว้างขึ้น ศิลปะยังหมายถึงความเชี่ยวชาญชำนาญในศาสตร์แขนงต่างๆ ด้วย แต่ตามหลักของวิชาศิลปะแล้ว หมายถึงเฉพาะสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้น ซึ่งตรงนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า ทุกสิ่งที่มนุษย์สร้างจะเป็นศิลปะไปทั้งหมด

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ให้คำจำกัดความศิลปะว่า “ฝีมือ, ฝีมือทางช่าง, การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์เห็น โดยเฉพาะหมายถึงจิตรศิลป์...”^๑

ตามความหมายข้างต้น สิ่งใดที่มนุษย์สร้างจะเป็นงานศิลปะได้ต้องประกอบด้วย ความมีฝีมือชำนาญในศิลปะแขนงนั้นๆ กับต้องมีการแสดงออกของอารมณ์สะท้อนใจให้เห็นประจักษ์ ซึ่งถ้ามีเพียงฝีมือ แต่ขาดการแสดงออกของอารมณ์สะท้อนใจก็เป็นได้เพียงงานฝีมือเท่านั้น

ดังนั้น การเรียกสิ่งใดเป็นงานศิลปะต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอันเป็นคุณสมบัติสำคัญของงานศิลปะ ๒ ประการ คือ

๑. สิ่งนั้นต้องเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยมีฝีมืออย่างยอดเยี่ยม
๒. เป็นสิ่งที่ผู้สร้างเจตนาแสดงอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด หรือความงามออกมาให้ประจักษ์

เนื่องจากการแสดงออกเป็นสาระสำคัญอันหนึ่งของงานศิลปะ ทำให้งานศิลปะโดยตัวของมันเองเป็นเหมือนภาพจำลองหรือตัวแทน (Representation) อันเป็นสื่อกลางที่นำเอาความรู้สึกทางอารมณ์ และความนึกคิดอันเป็นจินตนาการทางนามธรรมของศิลปินผู้สร้างออกมาเป็นรูปธรรมไปสู่ผู้รับ การแสดงออกจึงเป็นคุณสมบัติทางปัญญา และจิตใจของงานศิลปะ ที่ทำให้เราเข้าใจความหมายอันเป็นสาระสำคัญของงานศิลปะได้

สำหรับคุณค่าของงานศิลปะ เป็นเรื่องของคุณค่าทางสุนทรียภาพ และสิ่งที่ศิลปินพยายามสื่อออกมาในงานศิลปะ เช่น แนวคิด ประสบการณ์ ความรู้สึก หรือความหมาย คุณค่าของงานศิลปะจะเป็นคุณค่าทางจิตใจมากกว่าจะเป็นค่าในเชิงวัตถุ ซึ่งใกล้เคียงกับคุณค่าทางปรัชญาหรือศาสนาที่เป็นเรื่องของความจริง ความดี และความงาม ดังที่ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี ได้กล่าวว่า ศาสนามีจุดมุ่งหมายทางจิตใจ คือสอนให้เป็นคนดีโดยหลักธรรม แต่ศิลปะสอนโดยอาศัยการเรียนรู้ถึงความประสานกลมกลืนกันของความงาม แม้บางครั้งศิลปะจะแสดง

^๑พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๓), หน้า ๗๘๓.

ออกโดยใช้เรื่องอุกฤษหรือความทราญโทร้ายของชีวิตเป็นสื่อ แต่ก็เกินไปเพื่อชี้ให้เห็นปัญหาและวิธีแก้ไข เพื่อยกระดับจิตใจของมนุษย์^๒ งานศิลปะถือเป็นอีกทางหนึ่งที่ทำให้มนุษย์ได้มีโอกาสสัมผัสกับสัจธรรมอันเป็นธรรมดาที่มีอยู่ในโลกได้ จุดมุ่งหมายของศิลปะไม่ใช่เพียงแสดงรูปแบบออกมาเท่านั้น แต่ยังแสดงรูปของความคิดออกมาด้วย งานศิลปะชั้นสูงนั้นยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาอันละเอียดอ่อน ซึ่งส่งผลให้มนุษย์เกิดปิติขึ้นในทางสติปัญญาได้ เช่นเดียวกับปรัชญาหรือศาสนา เพียงแต่มองจากแง่มุมและแสดงออกต่างกันเท่านั้น

อนึ่ง การที่ศิลปินสร้างงานศิลปะขึ้นได้ นอกจากอาศัยความมีฝีมืออย่างยอดเยี่ยมส่วนหนึ่งแล้ว อีกส่วนหนึ่งยังเป็นเพราะได้รับความบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมที่ตนพบเห็น และวัฒนธรรมของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ เหตุนี้งานศิลปะจึงเป็นสิ่งสะท้อนภาพได้อย่างดีให้เราเห็นและเข้าใจถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมทั้งความคิด ความเชื่อของผู้คนในสังคมได้ นัยหนึ่ง งานศิลปะก็คือภาพบันทึกของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ และอุดมคติในชีวิตของผู้คนในสังคมนั้นเอง

ดังนั้น งานศิลปะจึงมีคุณค่าหรือประโยชน์ต่อมนุษย์ใน ๒ ด้านที่น่าสนใจ คือ

๑. ประโยชน์ในด้านการศึกษาสิ่งที่ปรากฏอยู่ในงานศิลปะ หรือสิ่งที่ศิลปินต้องการสื่อแสดงแนวคิดออกมา

๒. ประโยชน์ในด้านการพัฒนาระดับจิตใจของมนุษย์ โดยอาศัยภาวะสุนทรีย์ของงานศิลปะ

กล่าวเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนัง อันเป็นงานศิลปะแขนงหนึ่งของศิลปะไทย ซึ่งมีธรรมเนียมการเขียนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมานาน ถือเป็นอันหนึ่งของการอุทิศตัวของช่างสร้างถวายเป็นพุทธบูชาไว้แก่พระศาสนา นอกเหนือจากเป็นสิ่งประดับตกแต่งผนังอาคารประเภทโบสถ์หรือวิหารแล้ว ยังเป็นสื่อในการเผยแพร่หลักธรรม คำสอนและคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย งานศิลปะไทยแต่เดิมจึงเป็นงานศิลปะในทางรับใช้พระศาสนา ซึ่งทำให้วัดแทบทุกวัดมีงานจิตรกรรมฝาผนังอยู่ในระดับหนึ่งเสมอ

จากหลักฐานที่ปรากฏ ทำให้เราได้รู้อย่างน้อยก็ส่วนหนึ่งที่ งานจิตรกรรมฝาผนังเริ่มมีมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ในสมัยสุโขทัย ซึ่งจากงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยนี้ได้เป็นจุดเริ่มต้นแห่งวิวัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังในระยะต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๔๔) หรือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ นับเป็นพัฒนาการก้าวสำคัญ ที่การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังได้พัฒนาไปมากจนจัดอยู่ในชั้นคลาสสิกของศิลปะแขนงนี้ ซึ่งการที่จิตรกรรมฝาผนังสมัยนี้เฟื่องฟู เนื่องจากเป็นช่วงที่มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุประเภทวัดมากกว่าในรัชกาลใด จึงทำให้เกิดการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังขึ้นมาก โดยภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เก่าที่สุดในยุคนี้คือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ซึ่งเขียนขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๓๓๘-๒๓๔๐ และยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนังอีกมากกระจายอยู่ทั่วไปตามวัดในเขตกรุงเทพมหานครและธนบุรี

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า โดยทั่วไปภาพจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีเนื้อหาและรูปแบบของงานจิตรกรรมฝาผนังร่วมกันอยู่ ซึ่งเนื้อหาของงานจิตรกรรมฝาผนังที่นำมาเขียนส่วนใหญ่มีที่มา

^๒ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, ศิลปะกับชีวิต (กรุงเทพฯ: ดันอ้อ, ๒๕๓๗), หน้า ๙๑-๙๒.

จากวรรณกรรม หรือคัมภีร์ทางศาสนา ที่สำคัญคือภาพแสดงเรื่องพระพุทธประวัติจากวรรณกรรมปฐมสมโพธิกถา ภาพแสดงพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้าขณะเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่จากวรรณกรรมชาดก ที่นิยมเขียนกันมากคือทศชาติชาดก และมหาชาติชาดกหรือมหาเวสสันดรชาดก ภาพแสดงภพภูมิและขอบเขตสถฐานของโลกและจักรวาลจากวรรณกรรมไตรภูมิ นอกจากนี้ ยังปรากฏมีเนื้อหาอื่นปรากฏแทรกรวมอยู่ด้วย เป็นภาพที่แสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้านธรรมดาไปจนถึงขุนนางและกษัตริย์ จากสภาพของสิ่งที่มีอยู่ในสมัยนั้น โดยภาพเหล่านี้ได้ถูกกำหนดรูปแบบ จัดวางตำแหน่งตามองค์ประกอบ ความหมาย และความสำคัญของเรื่องไว้อย่างเป็นระเบียบตามเนื้อหาที่แตกต่างกันไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของภาพที่มีต่อกัน อันทำให้ภาพที่ปรากฏออกมามีลักษณะน่าสนใจ แต่ทั้งนี้ การศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่ที่มีมา มักเน้นการศึกษาในแง่คุณค่าทางศิลปะ และการตีความเชิงประวัติศาสตร์และสังคม จึงยังไม่ค่อยมีงานที่ชี้ให้เห็นว่างานจิตรกรรมฝาผนังของไทยได้แสดงแนวคิดทางปรัชญาไว้มากนัก ดังเช่นงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาในศิลปะของไมเคิลแองเจโล” ของ วนิดา เปรมวุฒิ และ “การวิเคราะห์จิตรกรรมจีนสมัยราชวงศ์ซ่งในเชิงปรัชญา” ของ สุวรรณี ดาวสดใส ทั้งที่งานจิตรกรรมฝาผนังของไทยดูจะมีเรื่องที่สามารถนำมาศึกษาในทางปรัชญาที่สำคัญ เช่น อภิปรัชญา และจริยศาสตร์ได้

ผู้เขียนจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์ ความหมายของภาพจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในเชิงปรัชญา ภายในกรอบของแนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์ ให้ละเอียดเป็นระบบอย่างชัดเจน ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทย แม้จะเป็นงานจิตรกรรมอันเป็นไปเพื่อรับใช้พุทธศาสนาเป็นหลัก แต่งานจิตรกรรมถือเป็นภาษาสากลอย่างหนึ่ง ดังนั้น งานจิตรกรรมฝาผนังของไทยที่แม้จะเป็นภาพเล่าเรื่องทางศาสนา ก็น่าจะมีแนวคิดทางปรัชญาอันเป็นสากลปรากฏอยู่ ซึ่งการศึกษานี้ น่าจะเป็นอีกทางหนึ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจภาพจิตรกรรมฝาผนังของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างลึกซึ้งขึ้น อีกทั้งยังจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศิลปะไทยต่อไปอีกด้วย

๑.๒ สารสำคัญจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๒.๑ บทความเรื่อง “วัตถุประสงค์และศิลปะของการบรรยายฉากประกอบในวรรณกรรมพุทธศาสนาและในภาพเขียนฝาผนังของไทย” (๒๕๑๓) โดย นวลศรี องค์กรสกุล บทความนี้ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมทางพุทธศาสนากับภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ ว่าจิตรกรรมฝาผนังไม่อาจแยกออกจากวรรณกรรมได้ เพราะจิตรกรรมฝาผนังมักได้รับแรงบันดาลใจจากวรรณกรรม และการนำเอาความคิดและเรื่องราวในวรรณกรรมมาเสนอในรูปของภาพเขียน ช่วยให้วรรณกรรมเข้าถึงผู้คนในวงกว้างขึ้น จุดหมายเพื่อรับใช้ศาสนา โดยอาศัยความงามหรือสุนทรีย์ภาพจงใจให้เกิดความศรัทธา

๑.๒.๒ บทความเรื่อง “เรือนร่างในงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี” (๒๕๔๐) โดย เสมอชัย พูลสุวรรณ บทความนี้ได้เสนอว่า เหตุใดงานจิตรกรรมไทยจึงไม่ให้ความสำคัญกับความเหมือนจริงของเรือนร่าง โดยแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็นสามด้านคือ ด้านความหมายทางสุนทรีย์ภาพแบบไทย ด้านการเป็นสื่อเล่าเรื่อง และด้านการประเมินคุณค่าในกรอบจารีตวัฒนธรรมไทย แสดงให้เห็นว่า กรอบจารีตทางวัฒนธรรมมีความสำคัญมากต่อการกำหนดคุณค่าและความหมายให้กับเรือนร่างของมนุษย์ในงานจิตรกรรมไทย ซึ่งหากแสดงภาพให้มี

ความเหมือนจริงแล้ว อาจทำให้สับสนทรัพยากรทางศิลปะ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการเป็นสื่อเล่าเรื่องหมดคุณค่า และความหมายไป

๑.๒.๓ เอกสารเรื่อง “วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย” (๒๕๐๒) โดย ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี
เอกสารชิ้นนี้เป็นงานเริ่มแรกที่ได้นำเสนอเรื่องการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทยด้าน วิวัฒนาการและแบบแผนทางศิลปะ โดยในเอกสารได้กล่าวถึง วิวัฒนาการของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตั้งแต่ก่อน สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สำหรับจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี ได้แบ่งออกเป็น ๕ แบบตามเรื่องราวที่เขียนไว้ คือ

- ๑) แบบคลาสสิกเกี่ยวกับเรื่องราวเทวดาและเรื่องนิยายต่างๆ
- ๒) แบบคลาสสิกเกี่ยวกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์
- ๓) นักดนตรี นางรำ ข้าราชการ และบรรดาชนชั้นสูง
- ๔) ประชาชนธรรมดา
- ๕) ภาพนรก

สำหรับองค์ประกอบของภาพแบ่งออกได้เป็น ๓ แบบ คือ

แบบที่ ๑ เป็นแบบเช่นจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ จากส่วนล่างของผนังขึ้นไปจนถึง ขอบบนของหน้าต่าง จะมีภาพเขียนเกี่ยวกับเรื่องพุทธประวัติหรือเรื่องชาดกต่างๆ แต่ส่วนบนของผนังจะแบ่งออกเป็นภาพเทพชุมนุมซ้อนกันอยู่ระหว่าง ๓-๔ แถว

แบบที่ ๒ เป็นแบบเช่นภาพเขียนในพระอุโบสถวัดสุทัศน์ฯ คือส่วนล่างของผนังด้านข้างจะมีภาพเขียนเช่นเดียวกับแบบที่ ๑ ส่วนบนก็จะมีภาพเทพชุมนุม แต่ผนังด้านหน้าพระประธานนั้นจะประดับด้วยภาพเขียนเรื่องมารผจญ ผนังด้านหลังพระประธานเขียนเป็นเรื่องไตรภูมิ

แบบที่ ๓ เป็นแบบในพระวิหารหลวงวัดสุทัศน์ฯ ผนังทั้งหมดยกเว้นประดับไปด้วยภาพเขียนเรื่องต่างๆ กัน เขียนติดต่อกันไป โดยไม่แบ่งแยกออกเป็นส่วนเป็นตอน

๑.๒.๔ เอกสารเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์” (๒๕๒๒) โดย สน สิมাত্রัง เอกสารชิ้นนี้พูดถึงจิตรกรรมฝาผนังในลักษณะของสกุลช่างที่มีแบบแผนของการเขียนภาพจิตรกรรมไปในทิศทางเดียวกัน สำหรับจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์ สน สิมাত্রังได้จำแนกออกเป็น ๓ ยุคตามลักษณะของสกุลช่าง คือ

- ยุคที่ ๑ ยุคพยายามเลียนแบบครูช่าง (อยุธยา-ธนบุรี) ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๐-๒๓๗๐
- ยุคที่ ๒ ยุคนิยมแบบศิลปะจีน ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๐-๒๓๙๕
- ยุคที่ ๓ ยุคนิยมตะวันตก พ.ศ. ๒๓๙๕-๒๔๕๓

โดยจำแนกเรื่องราวของภาพที่นำมาเขียนออกเป็น ๑๓ ภาพ คือ ๑. ภาพพุทธประวัติ ๒. ภาพทศชาติชาดก ๓. ภาพไตรภูมิ ๔. ภาพรามเกียรติ์ ๕. ภาพอนุพุทธประวัติ ๖. ภาพเกร็ดประวัติ ๗. ภาพประวัติอุบาสกและอุบาสิกา ๘. ภาพพระปัจเจกพุทธประวัติ ๙. ภาพนิบาตชาดก ๑๐. ภาพปริศนาธรรม ๑๑. ภาพสุภาสิตและคติสอนใจ ๑๒. ภาพพระราชพิธี ๑๒ เดือน ๑๓. ภาพพงศาวดารและประวัติศาสตร์

๑.๒.๕ งานวิจัยเรื่อง “สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ๒๔” (๒๕๓๙) ของ เสมอชัย พูลสุวรรณ งานวิจัยนี้ได้เสนอกรอบความคิดว่า จิตรกรรมไทยมักมีเนื้อหาและตำแหน่งของภาพที่

ถูกกำหนดให้สัมพันธ์กับผนังของอาคารพุทธสถาน ซึ่งไม่น่าจะเป็นเพียงงานประดับตกแต่งเพื่อความงาม หรือเป็นเพียงภาพเล่าเรื่องเท่านั้น แต่อาจทำหน้าที่สำคัญเพื่อเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่สร้างความหมายพิเศษให้พุทธสถาน เสมอชัยเห็นว่า การศึกษางานจิตรกรรมไทยนอกจากจะให้ความสำคัญกับเนื้อหา และแง่มุมทางสุนทรียภาพแล้ว ควรต้องวิเคราะห์สาระในเชิงสัญลักษณ์ โดยให้สัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ ในเขตพุทธาวาสด้วย ซึ่งจากงานวิจัยนี้พบว่า จิตรกรรมฝาผนังได้ทำหน้าที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ ภายในเขตพุทธาวาส เช่น สถาปัตยกรรม และประติมากรรม เพื่อสื่อความหมายในสองระดับ คือ เป็นรูปจำลองโครงสร้างของศูนย์กลางจักรวาล และเป็นสื่อในการแสดงแนวคิดทางพุทธศาสนา โดยผ่านสื่อสัญลักษณ์ในงานศิลปะ

๑.๒.๖ งานวิจัยเรื่อง “ภาษาจิตรกรรมไทย: การศึกษารหัสของภาพและความหมายทางสังคมวัฒนธรรมของจิตรกรรมพุทธศาสนาต้นรัตนโกสินทร์” (๒๕๓๖) โดย บริตตา เกลิมเผ่า กอนันตกุล งานวิจัยนี้ได้ศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในเชิงมานุษยวิทยา เพื่อศึกษาว่า การจัดระเบียบของภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบทางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างไร โดยเลือกกรณีศึกษาจากพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และวัดสุวรณาราม พบว่า เนื้อเรื่องของจิตรกรรมฝาผนังเป็นเรื่องทางศาสนา และเนื้อเรื่องทางศาสนานี้ได้ถูกนำเสนอโดยกลั่นกรองผ่านจิตรกรรม ซึ่งเป็นสื่อทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีภาษาเฉพาะ ทำให้เกิดเนื้อหาหรือความหมายอีกชนิดหนึ่งขึ้น ความหมายส่วนนี้เป็นการแสดงถึงระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันของกลุ่มชนชั้นในสังคม

๑.๒.๗ วิทยานิพนธ์เรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ วัดไผ่ขนาน พิษณุโลก” (๒๕๑๘) ของ สุทธิลักษณ์ ไชยสุต ศึกษาถึงแบบแผนทางศิลปะของภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากกรณีวัดไผ่ขนาน จังหวัดพิษณุโลก โดยเปรียบเทียบกับภาพจิตรกรรมวัดสุวรณาราม วัดราชสิทธาราม กรุงเทพมหานคร และวัดมัชฌิมาวาส จังหวัดสงขลา พบว่า จิตรกรรมฝาผนังในช่วงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ แบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ แบบประเพณี และแบบอิทธิพลตะวันตก จากการศึกษาเปรียบเทียบแบบแผนของการเขียนภาพชี้ให้เห็นว่า ในขณะที่ภาพเขียนในกรุงเทพฯ เริ่มนิยมการเขียนภาพแบบตะวันตก แต่ในต่างจังหวัดเช่นวัดไผ่ขนานยังเขียนภาพแบบประเพณีอยู่ สำหรับวัดมัชฌิมาวาสแม้อยู่ในต่างจังหวัด แต่มีการติดต่อกับกรุงเทพฯ อย่างใกล้ชิดจึงได้รับอิทธิพลของการเขียนภาพแบบตะวันตก ส่วนภาพจากวัดสุวรณาราม และวัดราชสิทธาราม แม้อยู่ในกรุงเทพฯ ก็ยังคงเขียนภาพแบบประเพณีอยู่ เพราะยังไม่รับอิทธิพลตะวันตกเข้ามา

๑.๒.๘ งานวิจัยเรื่อง “วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์” (๒๕๒๖) โดย ไชยแสง สุขวัฒน์ งานวิจัยนี้แม้สาระสำคัญคือ การวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยในด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ แต่ก็ทำให้ทราบว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางศิลปะแล้ว โดยเฉพาะอิทธิพลศิลปะจีนได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของศิลปะไทย เห็นได้จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมฝาผนังมีแบบอย่างของศิลปะจีนเพิ่มขึ้น เช่น วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดเทพธิดาราม วัดราชนันทดา อย่างไรก็ตาม ก็ยังคงสืบทอดรูปแบบศิลปะเดิมของไทยอยู่ “ตามพระราชประเพณีที่มีมาแต่โบราณ” หลังจากสมัยรัชกาลที่ ๓ ไปแล้ว อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มแผ่เข้ามาสู่เมืองไทยมาก อิทธิพลศิลปะจีนจึงค่อยลดน้อยลง เกิดการหันไปนิยมแบบอย่างศิลปะตะวันตกมาใช้ในงานศิลปะไทยกันมากขึ้น

๑.๒.๙ วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาภาพภูมิจักรวาลจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร” (๒๕๕๐) โดย วิไลรัตน์ ยंत्रอด วิทยานิพนธ์นี้ได้ศึกษาถึงความหมายและสาเหตุการเสื่อมความนิยมในการเขียนภาพจักรวาลหรือไตรภูมิ โดยศึกษาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร ประกอบกับการศึกษาคติและความหมายเรื่องโลกและจักรวาลจากวรรณกรรมทางศาสนาของฮินดู เช่น และพุทธ พบว่า การเขียนภาพจักรวาลตามคติพุทธศาสนาในประเทศไทย เริ่มมีเขียนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ โดยนำมาวาดร่วมกับภาพพระพุทธรูปประวัติและชาดก ซึ่งการวาดนั้นเกี่ยวข้องกับการแสดงความหมายของโลกและจักรวาล ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม แต่การวาดภาพจักรวาลในจิตรกรรมฝาผนังของไทยตามคติความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาลในรูปแบบเดิมเริ่มเปลี่ยนไป เมื่ออิทธิพลความรู้แบบวิทยาศาสตร์ตะวันตกแพร่เข้ามาในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ ๔ ในขณะที่บริบทของการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังซึ่งแต่เดิมมีหน้าที่รับใช้พระศาสนา เริ่มแสดงถึงการเปลี่ยนแปลงโดยได้มีการสร้างความหมายและรูปแบบใหม่ขึ้นมาทดแทน ทำให้ภาพจักรวาลที่วาดในระยะต่อมาไม่ได้มีหน้าที่ในการสร้างความหมายที่สมบูรณ์ภายในพุทธสถาน

๑.๒.๑๐ วิทยานิพนธ์เรื่อง “คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย” (๒๕๓๒) โดย แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย เป็นงานวิจัยภาพจิตรกรรมฝาผนังในเชิงมานุษยวิทยา ถึงคติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดกในแง่ของการเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องที่สะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม พบว่า ในอดีตภาพจิตรกรรมมหาชาติชาดกมีบทบาทต่อสังคม ๒ ประการ คือ สร้างบูรณาการทางสังคม และเป็นการให้การศึกษอบรมแก่ชาวบ้าน แต่ภาพมหาชาติชาดกได้หมดบทบาทหน้าที่ทางสังคมดังกล่าวไป เมื่อได้มีสถาบันทางการปกครอง และการศึกษาเข้ามาทำหน้าที่แทน

๑.๒.๑๑ วิทยานิพนธ์เรื่อง “การวิเคราะห์จิตรกรรมจีนสมัยราชวงศ์ซ่งในเชิงปรัชญา” (๒๕๓๐) โดย สุวรรณี ดาวสดใส วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทางปรัชญาในภาพจิตรกรรมจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง ว่าจิตรกรรมกับแนวคิดทางปรัชญาไม่อาจแยกออกจากกันได้ และนอกจากภาษาแล้วจิตรกรรมก็เป็นวิธีแสดงออกถึงแนวคิดทางปรัชญาได้ โดยวิเคราะห์จากภาพจิตรกรรมจีนประกอบเอกสาร พบว่าความสับสนที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาของลัทธิขงจื้อใหม่ เต๋า และนิกายเซนมีอิทธิพลต่อการสร้างงานจิตรกรรมจีนให้มีลักษณะแบบธรรมชาตินิยม ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ถือว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนประกอบที่ทำให้ธรรมชาติสมบูรณ์ และเพื่อสื่อถึงอุดมคติในชีวิตและแนวคิดทางปรัชญา จิตรกรได้ใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ในธรรมชาติเป็นสื่อแสดงแนวคิดทางจักรวาลวิทยาและอุดมคติในชีวิตของตัวจิตรกร อันชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรกับภาพเขียนที่แสดงถึงวิถีแห่งการแสวงหาสัจจะของตัวจิตรกรเอง

๑.๒.๑๒ วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาในศิลปะของไมเคิลแองเจโล” (๒๕๒๓) โดย วนิตา เปรมวุฒิ วัตถุประสงค์เพื่อค้นหาลัทธิปรัชญาในงานศิลปะของไมเคิลแองเจโล และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับศิลปะ ว่าศิลปะเป็นเครื่องมือแสดงแนวคิดทางปรัชญาได้ โดยวิจัยจากงานจิตรกรรมประติมากรรม สถาปัตยกรรมของไมเคิลแองเจโล ประกอบกับเอกสาร พบว่างานศิลปะของไมเคิลแองเจโลได้สะท้อนแนวคิดทางปรัชญาของลัทธิพลาโตใหม่ และปรัชญาคริสต์ศาสนา ที่เป็นความสามารถของจิตรกรในการนำมโนคติทางปรัชญามาใช้ในงานศิลปะให้เข้าใจง่าย แสดงให้เห็นว่าศิลปินจะต้องมีหลักปรัชญาบริสุทธิ์ประจำใจที่

เป็นพื้นฐานในการสร้างงานศิลปะ ซึ่งงานศิลปะนอกจากจะสอนศีลธรรมแล้ว ก็ยังได้ตอบปัญหาทางปรัชญาที่มนุษย์กำลังแสวงหาอยู่ในขณะนั้นอีกด้วย

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญา และจริยศาสตร์ในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๑.๔ ประโยชน์ที่จะได้จากการศึกษา

๑. ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจแนวคิดทางปรัชญาในภาพจิตรกรรมฝาผนัง
๒. เพื่อเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษารัษฎาในศิลปะไทยต่อไป

๑.๕ นิยามศัพท์

๑. แนวคิดทางอภิปรัชญา คือ ระบบแนวคิดทางปรัชญาบริสุทธิ์สาขาหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องความเป็นจริงหรือความแท้จริงของโลกและจักรวาล ตลอดจนธรรมชาติของมนุษย์ ว่ามีสภาพความเป็นจริงเป็นอย่างไร อะไรคือลักษณะอันเป็นธรรมชาติของความแท้จริงนั้น ความจริงที่อภิปรัชญาแสวงหาอันเป็นความจริงสุดท้ายหรือความจริงสูงสุดที่เรียกว่า ความจริงอันติมยะ (Ultimate Reality) อันเป็นพื้นฐานที่มาของความจริงอื่นๆ

๒. แนวคิดทางจริยศาสตร์ คือ ระบบแนวคิดทางปรัชญาสาขาหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องคุณค่าทางศีลธรรมของการกระทำหรือความประพฤติของมนุษย์ ว่าการกระทำหรือความประพฤติในลักษณะใดที่ควรค่าแก่การยกย่องหรือถือว่ามีค่าทางศีลธรรมมากที่สุด อาจแยกประเด็นออกเป็น อะไรคือสิ่งที่มีค่ามากที่สุดที่มนุษย์ควรแสวงหา มีเกณฑ์หรือมาตรฐานใดที่จะตัดสินว่าความประพฤติหรือการกระทำในลักษณะใดเป็นการกระทำที่ดี หรือว่าเมื่อเราตกอยู่ในสภาพการณ์หนึ่งที่ต้องเลือกระหว่างสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้ว เรามีหลักเกณฑ์อันใดที่จะช่วยในการตัดสิน นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ถึงค่าทางจริยธรรมว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ความดี ความชั่ว ความถูก ความผิดนั้น มีอยู่จริงหรือไม่ หรือเป็นความคิดเห็นเท่านั้น และถ้ามีอยู่จริงมีอยู่ในลักษณะใด เป็นต้น

๓. ภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หมายถึง ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ หรือระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๔

๑.๖ ขอบเขตและวิธีการวิจัย

๑. ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทางปรัชญาในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระหว่างสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๔) ภายในกรอบแนวคิดทางอภิปรัชญาและจริยศาสตร์

๒. วิธีการวิจัย

วิจัยจากเอกสาร และภาพจิตรกรรมฝาผนัง

เอกสารหลักที่ใช้วิจัย ได้แก่

- ๑) หนังสือชุด จิตรกรรมไทยประเพณี ของ กรมศิลปากร

๒) หนังสือ ชุดภาพจิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย ของ สำนักพิมพ์เมืองโบราณ

๓) งานวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์ในจิตรกรรมฝาผนังไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔ ของ เสมอชัย พูลสุวรรณ

๔) งานวิจัยเรื่อง ภาษาจิตรกรรมไทย: การศึกษารหัสของภาพ และความหมายทางสังคม วัฒนธรรมของจิตรกรรมพุทธศาสนาด้านรัตนโกสินทร์ ของ ปรีติตา เกลิมเผ่า กอนันตกุล

๕) วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาภาพภูมิจักรวาลจากภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ในเขตกรุงเทพมหานคร ของ วิไลรัตน์ ยั่งรอด

๖) วิทยานิพนธ์เรื่อง คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อน จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย โดย แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย

๗) เอกสารและบทความทางด้านจิตรกรรมไทย ของ ศิลป์ พีระศรี ประยูร อุลุชาฎะ (น. ณ ปากน้ำ) สนั่น สีสมาตรัง วิบูลย์ ลี้สุวรรณ และวรรณิกา ณ สงขลา

๘) เอกสารงานวิจัยและบทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ใช้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลจากการลงไปตรวจสอบสถานที่จริงของจิตรกรรม ฝาผนัง โดยกำหนดกรณีศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังจาก

๑) พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

๒) พระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม

๓) พระอุโบสถวัดดุสิตาราม

๔) พระอุโบสถวัดทองธรรมชาติ

๕) พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม

๖) พระวิหารและพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม

๗) พระอุโบสถและพระวิหารพระพุทไธยาสน์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

โดยผู้เขียนจะนำเอกสารและภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งหมด มาศึกษาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แล้วนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์